

osećalo jedinstvo vere nego razdvojenost po narodnostima. I makar da su se u to vreme i narodnosti počele buditi, njihova zasebnost još nije imala prilike da pokaže i svoje loše strane" (Novaković, 1906).

Još je Jovan Cvijić zabeležio da "etnografska karta nijedne oblasti u Evropi ne zastareva tako brzo, kao etnografska karta Balkanskog Poluostrva", da ona ima samo trenutnu validnost i da nekoliko godina posle nastanka zadržava isključivo istorijsku vrednost (Cvijić, 1913). Iako su se pre svega odnosile na procese migracija, ove konstatacije su imale svoje značenje i u odnosu na nedovršenost procesa diferenciranosti nacionalnih subjektiviteta.

Nasuprot navedenom, dominantna konstrukcija nacije u jednom delu srpske intelektualne elite upravo je polazila (i danas polazi) od njene "prirodnosti" kao "organizma" dugovečnog nepromenljivog kontinuiteta. A samo ako je nacija iskonska, statična, "organska", nepromenljiva kategorija, može se govoriti o "izmišljenim" nacijama kao neprirodnim, novim, veštačkim, sintetičkim pojavama. Ovakvo shvatanje ne samo da odriče moderni pristup naciji kao političkoj, "zamišljenoj" konstrukciji, već negira i etničku naciju kao kategoriju kulture, pridajući joj "organski" karakter. Uz pojam "izmišljene nacije", ovakvo tumačenje nužno proizvodi i moralizatorsku oznaku, nekada "renegatstva", danas "konvertitstva", za obeležavanje "učesnika" u njenom nastanku. Pojam "konvertit" podrazumeva promenu identiteta koju ocenjivač ne prihvata kao moguću. Iako se "izmišljena" nacija odnosi na pojam političke zajednice a "konvertitstvo" na individualni čin, veza između njih u postavlja se na nivou identiteta, budući da ne može biti "izmišljenih" nacija bez čina "konvertitstva", češće pretpostavljene promene verskog identiteta, ređe pretpostavljene promene identiteta po imenu. S druge strane, razlika između percepcije "izmišljenih" nacija i "konvertita" je u impulsu koji omogućava njihov "nastanak". "Izmišljene" nacije u ovakvoj percepciji uglavnom nastaju akcijom spolja, od stranih država, ideologija, vera, najčešće propagandom, pa asimilacijom, dok "konvertiti" nastaju iznutra, individualnim činom, odlukom, i zato se njihova "odgovornost" meri moralnim aršinom kojeg u prvom slučaju nema u izraženom obliku i gde je odgovornost na "tvorcu". Oba pojma označavaju "izdaju" i u oba slučaja nudi se mogućnost vraćanja "na pravi put".

Pojmovi korišćeni u 19. i početkom 20. veka – "renegat", "otpavši od vere", kasnije su potisnuti pojmovima "konvertit", "izmišljena" nacija, a najnovije su oznake "sintetička" nacija nasuprot pretpostavljenoj "prirodnoj", "novokomponovana" nasuprot "izvornoj", "socijalistička" nasuprot "tradicionalnoj", "nepostojeća" nasuprot "postojećoj"... I dok su stari termini eksplicitno ukazivali na nekonzistentan stav – identifikaciju nacije i vere, uz ekskluzivno određenje sopstvene nacije kroz veru i odbacivanje mogućnosti stvaranja drugog nacionalnog identiteta kroz drugu veru, sa pretpostavkom da ona (druga vera) nema moć (usled odsustva dugog trajanja u datom subjektivitetu ili odsustva nacionalne crkve) da integriše naciju, novi termini ukazuju na rasprostranjeno uverenje o okamenjenom i u neodređeno dubokoj prošlosti završenom procesu stvaranja nacionalnih subjektiviteta. Ovaj koncept je kontroverzan, s jedne strane, zbog apsolutizacije odnosa vera – nacija u sopstvenom primeru, gde dugotrajnost vere od nje čini neodvojiv deo "prirodnosti" nacije, a sa druge, zbog toga što pojam "konvertitstva" odražava u suštini upravo ono na šta se ne pristaje – shvatanje nacije kao "veštačke" tvorevine ako se ona identifikuje kroz veru, pri čemu je promena vere, a to znači lična odluka – izdaja "organske" nacije, koja samim tim što je "organska" i "prirodna" ne može biti identifikovana sa bilo kojom verom. Ovakav pogled na naciju najbolje oslikavaju savremeni nekonzistentni iskazi, npr. da je posleratna vlast ugrozila jedinstvo srpskog naroda "nametanjem veštačkih deoba i stvaranjem, od njegovog živog tkiva, nepostojećih nacija" (Catena mundi, II, 1992), ili da je svetosavska duhovnost koheziona snaga srpstva, "pa je svako preveravanje bilo istovremeno i nacionalno otpadništvo", pri čemu sintagma "domaći Turci" ukazuje "da promena vere povlači za sobom i promenu narodnosti" (Lazarević, 1996: 206). Subjektivnost ovog stava posebno dolazi do izražaja u implicitnim tumačenjima različite prirode pravoslavlja u odnosu na katoličanstvo i islam i njihovoj sposobnosti, odnosno nesposobnosti, da budu osnova nacionalnog identiteta. Odricanje mogućnosti identifikacije vere i nacije u načelu, npr. u stavu da "Muslimane naše krvi" ne treba posebno pominjati jer "vera ne može biti obeležje narodnosti" (Stojanović, 1919), a što se pojačava tvrdnjama da je više nego i katoličanstvo, muhamedanstvo od pogubnog uticaja na nacionalnu svest, potpuno se zanemaruje u raspravama o identitetu sopstvene nacije gde je ova identifikacija dominantna, na primer u stavu da kada se narod "turčio, latinio, austromadžarizovao, otpadao je periferiski od jezgre" pri čemu je "u glavnini svojoj" ostajao "pri svom pravoslavlju i srpstvu" (Velmar Janković, 1938).

Kontroverznost rasprostranjenog shvatanja pojma nacije najbolje se uočava u odnosu "rase" i "preveravanja". Pojam "rasa" često je korišćen kada se govorilo o etnosu, uz naglašavanje njegovog plemenskog, srodničkog pa i "rasnog" karaktera. Kada su se, međutim, pokazivale pretenzije, ne samo na veliku teritoriju već i na veliki narod (jer što je u prošlosti narod bio brojniji, to su u sadašnjosti njegova "prava" veća), onda se govorilo o "preveravanju", čime su isti postajali "poturice gori od Turčina". Pitanje koje se nameće glasi: kako promenom vere nastaju najgori primeri druge "rase"? Odgovor je dvojak: to je, prvo, (ne)svesna kletva upućena onima koji menjaju veru i postaju "konvertiti" i usled novonastalih "karakternih" svojstava "izmišljenih" nacija – "koristoljubivosti", "kukavičluka", "nečiste savesti"... – svete se "izvornoj" naciji, odnosno, uverenje da su oni koji su menjali veru to činili zato što su "najgori", što njihovo kasnije neprijateljstvo prema "izvornoj" naciji samo potvrđuje; drugo, to je oda svojoj veri koja "gaji" pozitivne "tipove" ljudi, i negativno određenje druge vere koja i od dobre "rase" pravi negativne. Istovremeno, ovaj tip mišljenja prihvata da je udela u nepreveravanju bilo i u delovanju "ma i nesvesnog, rasnog instinkta", iako primat daje "delovanju Savine tradicije" (Čorović, 1920), što implicira i "organsko" poreklo "izvorne" nacije i njegovu "prirodnu" versku nadgradnju.

Kako se priča o "konvertitstvu" prvenstveno vezuje i vezivala se u prošlosti za stav prema Muslimanima, ambivalentan odnos prema svim susednim narodima u kojima je prepoznavan "srpski koren", koji su u zavisnosti od političkih okolnosti lako postajali od "braće" – "neprijatelji", u ovom slučaju doveden je do kraja, prenošenjem čak i popularne